

TANÁRJELÖLTEK INTERPERSZONÁLIS KAPCSOLATAI MINT A HIVATÁSHOZ VALÓ MINTAKÖVETÉSES KÖTÖDÉST SEGÍTŐ TÉNYEZŐK

DOMBI ALICE

A tanári habitus, a pedagógus magatartás, a hivatáshoz való viszony alakulása sok tényező függvénye. Alapvető befolyásoló hatásmechanizmusnak tekinthetjük a mikrokörnyezetet, amely a pályorientáció és a pályaidentifikáció folyamatában meghatározó. Számos vizsgálódás igazolja a szülői ház és az iskolai mikrokörnyezet pályaválasztást meghatározó szerepét (RITOÓKNÉ 1972., ZAKAR A. 1985.), és ugyanakkor a kutatások a tanárképzés hivatás – alakító tevékenységeinek vizsgálatával vonnak le a gyakorlat számára hasznos következtetéseket. (RÓKUSFALVY P. 1981., SZILÁGYI K. 1987., VASTAGH. Z. 1980., 1987., VÖLGYESY P. 1976.) Innen már csak egy lépés annak a pedagógiai közegnek a feltérképezése, hatásfolyamatainak feltárása, amelyben a tanárjelöltek élnek, a képzés négy éve alatt, amelyben alakul személyiségük, pedagógus hivatáshoz való viszonyuk. Természetesen ez a hatásfolyamat többirányú, hiszen a nevelési tényezők egész sorával kell számolnunk: a gyakorló iskola pedagógiai atmoszférájával, a pszichológia, pedagógia, a szakmódszertan és a szaktárgyak hatásával, az oktatók, gyakorló iskola szakvezetők pedagógus – személyiségének alakító tendenciáival, és természetesen a kortárs csoport szerepével.

Ebből a sokirányú kapcsolatrendszerből tettük vizsgálat tárgyává 10 tanulmányi csoport személyközi kapcsolatait, amelyeket elsősorban a pedagógiai rétegződés, a tanári mintakövetési sajátosságok szempontjából elemzünk.¹

A 10 tanulmányi csoport (humán, reál, és készség szakosok) útját végigkövettük elsőévestől negyedéves korukig, a csoportalakulástól a teljesen, vagy részben összeforrt csoportalakzat kifejlődéséig. Ebből 4 csoport fejlődését mutatjuk be.

Célunk a csoportszerkezet dinamikájának és a hivatáshoz való kötődés összefüggéseinek feltérképezése volt, azaz annak feltárása, hogyan alakítja, segíti a tanárképző főiskolán a tanulmányi csoportokban kialakuló kapcsolatrendszer a pályaidentifikációs folyamatot a pedagógiai gondolkodás, illetve a tevékenység szintjén.

---

¹ A vizsgálatot 1984–88-ban folytattuk a Juhász Gyula Tanárképző főiskola hallgatói körében egy longitudinális kutatás részeként, amely a pedagógussá válás folyamatában a tanári mintakövetés sajátosságainak feltárását tűzte ki céljává. A minta nagysága: 165 fő.

A csoportlétszám alakulása

csoport	I. évfolyam		IV. évfolyam	
	fiú	lány	fiú	lány
1.	4	12	2	10
2.	–	16	–	14
3.	5	9	4	8
4.	1	13	–	10

Feltételeztük, hogy:

1. Összefüggés van a csoportlétkör és a pedagógiai irányultság között.
2. A csoportra jellemző pedagógiai gondolkodásmód, pedagógiai aktivitás, kreativitás, amely kifejeződik a pályaaazonosulás szintjében, a csoport középpontjában levő tanárjelöltek pedagógushivatáshoz való viszonyának függvénye.
3. A szoros kapcsolódású csoportok összetartása a pedagógus szerep elsajátítási folyamataiban, mintakövetés tudatosításában és megvalósításában is segítő tényező.

Az interperszonális viszonyok alakulását rokonszenvi választások segítségével próbáltuk nyomon követni. Kérdéseink a pedagógiai problémamegoldásban való együttműködési készség szintjére, a pedagógiai gondolkodásmód csoportlétkör – alakító hatására, a pedagógiai tevékenységben való társválasztás jellemzőire és az együttműködés képességére vonatkoztak.²

A rokonszenvi választások indoklásai rendkívül értékes anyag birtokába juttattak bennünket, ezek a csoportstruktúra alakulása mellett a leendő tanári személyiségben bekövetkezett változásokról is tudósítottak.

A tanulmányi csoportok összetételének alakítása véletlenszerű. Ebben az adott közegben kell tehát megfigyelni a csoportstruktúra fejlődését, a változás tendenciáit, és a csoporttagok személyiségének alakulását a különböző nevelési tényezők hatásá-

---

² Kik azok a csoporttársai, akiknek a véleményét elfogadja emberi és pedagógiai kérdésekben? Kik azok a csoporttársai, akiket leginkább elfogadna pedagógiai tevékenysége bírálójaként? A csoporttársak közül kivel oldana meg együtt szívesen pedagógiai problémahelyzetet.

ra. Ezek között a tényezők között rendkívül fontosak a csoportlégkör spontán és tudatos hatásai, a csoporttagok egymást alakító kapcsolatai.

Négy év alatt az említett négy csoportban négyszer megismételt szociometriai vizsgálattal rögzítettük a csoportszerkezet belső átrétegződését. Minden csoport fejlődésében a sok eltérő vonás mellett azonos jellemzőket is megfigyelhettünk.

1. Naiv, tájékozódó fázis – hivatásérzet megléte

A hivatással való előzetes értéktapasztalatok összevetése, közös álláspont kialakítása. Emocionális vagy intellektuális pályaindítatás. Elsődleges mintakövetési igény.

A csoportszerkezet jellemzője:

laza kapcsolódású kisebb csoportok, amelyek többnyire tekintélyelv alapján fogadják el a pedagógiai tényeket. Általában az elsőévesekre jellemző időszak.

2. Reálisabb pályaismeret – hivatászeretet kialakulása

Erőteljesebb emocionális kötődés, határozottabb intellektuális és erkölcsi tartalom. Pedagógusmodellek elemzése, tanári minták adaptálása.

A csoportszerkezet jellemzője:

határozottabb, aktívabb alakzat, amely dinamikusan változik, néhányan azonban kívül rekednek. Nekik nincs kölcsönös kapcsolatuk, esetleg egyedi választásuk sem. Ebbe az érési szakaszba az említett csoportok másod-harmadéves korukra jutottak el.

3. Tudatos önalakító – önfelkészítő fázis – hivatástudat funkcionálása

Az értéktapasztalatok és az emocionális, intellektuális indíttatás együttesen dominál. A mintakövetés, és az egyéni nevelési stílus összhangjára való törekvés jellemző a csoport tagjaira.

A csoportszerkezet jellemzője:

erőteljesebb kötődés egymáshoz, az élmények, az együttes pedagógiai – tevékenység összetartó ereje dominál.

Az említett négy csoportból kettő, azaz az 1. sz. humán, és a 3. sz. reál szakos csoport jellemzésére térek ki részletesebben.

A 16 humán szakos tanárjelöltből álló csoport létszáma negyedéves korukra 12-re csökkent. Ez alatt az idő alatt azonban sok változás történt a csoport életében. A kezdeti ismerkedő periodus után viszonylag gyorsan alakult ki szoros kötődésű struktúra. Bizonyos kettősség azonban megmaradt mindvégig a csoport formális struktúrája és informális szerkezete között. A formális vezető (tanulmányi csoportvezető) szociometriai státusa változó volt. Az informális vezető (jó pedagógiai érzéssel rendelkező, halk szavú, de határozott egyéniségű lány) kompetenciáját pedagógiai kérdésekben senki sem kérdőjelezte meg. Körülötte alakult ki egy olyan szoros kötődésű csoport, amely további „holdudvarként” igyekezett maga köré gyűjteni a kissé távolabb került csoporttársakat.

2. táblázat.

A csoportszerkezet, a pedagógiai indíttatás és a hivatáshoz való kötődés összefüggései

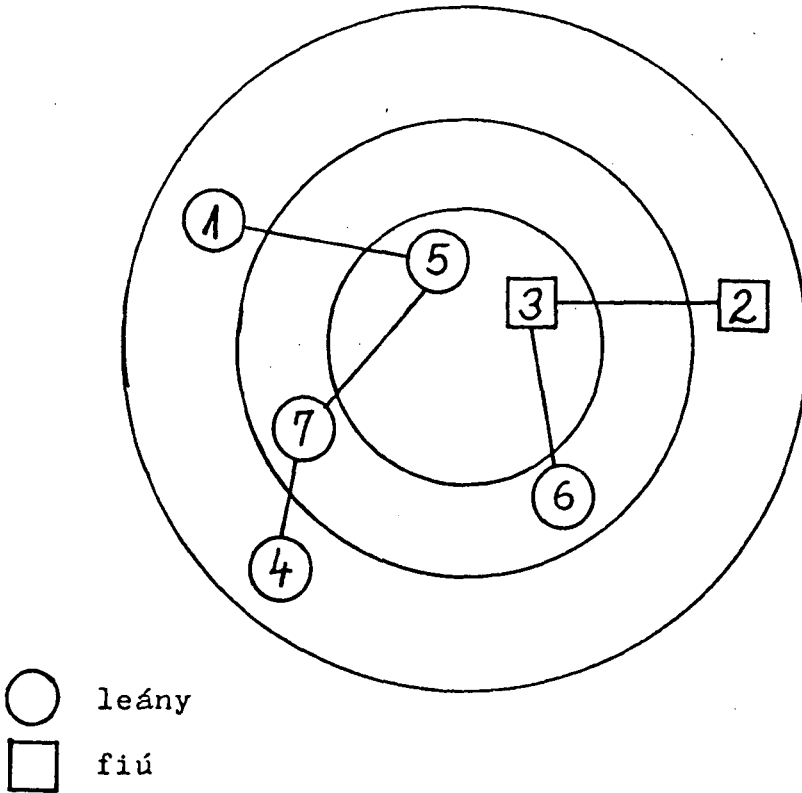
Fázis	A hivatáshoz való viszony alakulása	Személyiségjellemzők	Pedagógiai indíttatás	Csoportszerkezet
tapasztalás	hivatásérzet	alapvető beállítódás, spontán tanári minta hatása	emocionális v. intellektuális indíttatás	laza, önálló szerkezet, beilleszkedési szándék
tudatosítás	hivatásszeretet	beleélés, azonosulás, mintakövetés	pedagógusminták hatása	zártabb, különálló alakzatok rendszere
tevékenység	hivatástudat	tudatos önfeljlesztés, önalakítás, modellkövetés	emocionális és intellektuális indíttatás összhangja	aktív, dinamikus rendezettségű, szorosabb kapcsolódású tömbalakzat

Érdemes összehasonlítani a rokonszenvi társválasztás első évi és negyedik évi kölcsönös kapcsolatait. Az ábrák jól mutatják a csoportszerveződés útját. Az első év összegező szociogramja az 1., 5., 7., 4., számú tanárjelölt, továbbá a 2., 3., 6. számú hallgató kölcsönös választottsági láncalakzatát mutatja. Több kölcsönös kapcsolat nincs, a kifelé mutató választások viszonzatlanok. Egyedül a 13. számú hallgató peremhelyzetű. Nincs sem kölcsönös kapcsolata, sem egyedi választottsága.

Negyedéves korra a csoportszerkezet viszonylag stabillá vált. A harmadéves helyzethez képest annyi a változás, hogy két, korábban kölcsönös kapcsolattal nem rendelkező tanárjelölt is bekerült a 10 hallgatót összefogó láncba. Negyedévre csupán a csoport két tagja esik kívül a kapcsolódási láncon, egyikük teljesen elutasított tagja a csoportnak, semmilyen helyzetben nem választják.

1. ábra.

Kölcsönös kapcsolatok (I. évf.)
(humán szak)

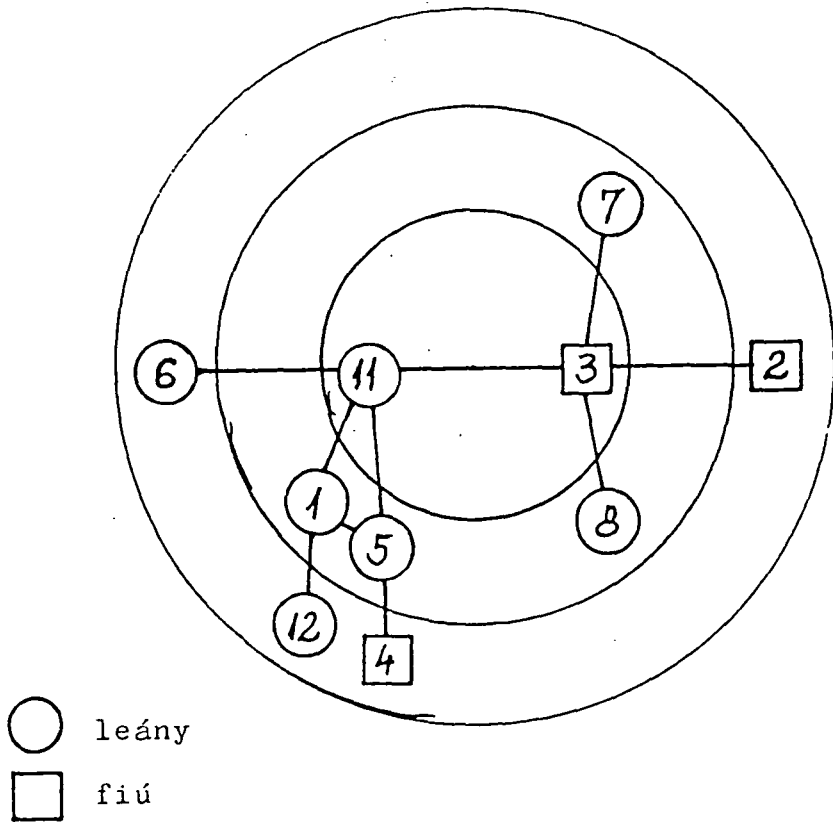

Az ábrán jól látható, hogy a láncalakzathoz hogyan kapcsolódnak a csoport többi tagjai, s a vezéregyéniségnek szerepe is nyilvánvaló. (11. 3.)

Ebben a csoportalakulási folyamatban figyelemre méltó, hogyan válik vezéregyéniséggé az a 11. számú tanárjelölt, akinek első és második évben még nem volt kölcsönös kapcsolata. A csoport hivatással kapcsolatos értékrendszerének átstrukturálódását jelezte az általa képviselt elvek középpontba kerülése, az empatikus hozzáállás, a fluencia, flexibilitás jellemezte.

2. ábra.

Kölcsönös kapcsolatok (IV. évf.)
(humán szak)

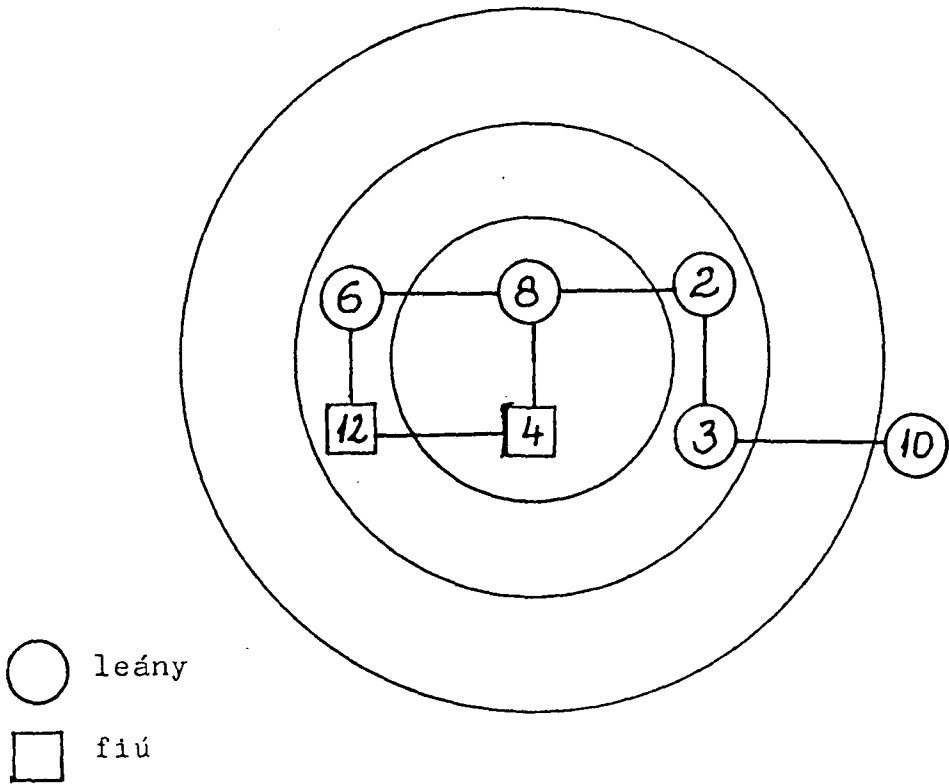
A 3. sz. reál szakos csoport alakulása jellemző módon mutatja a pedagógiai tapasztalatszerzési élmények csoportot összefogó szerepét.

Az első szociometriai felvétel alkalmával hat kölcsönös választás és számos viszonzatlan választás mutat a csoporttagok egymáshoz való viszonyára. A szerkezet

laza kapcsolódású, a kölcsönös választottság viszonylag nagy aránya a közös középiskolai élményekből táplálkozik.

3. ábra.

Kölcsönös kapcsolatok (I. évf.)
(reál szak)

Fordulópontot jelentettek a csoport életében a harmadik félévben szerzett intenzív pedagógiai tapasztalatok. Ekkor került sor ugyanis az egyéni pedagógiai és pszichológiai gyakorlat keretében a „saját élményű” tanárszerep kipróbálására. Ennek során a tanárjelöltek a kezdeti szemlélődő helyzetből lassan feloldódva egyre

bátrabban vállaltak feladatokat, próbáltak azonosulni a különböző tanári szerepekkel. Szárnypróbálgatásaik kezdetben bizonytalanok voltak, majd egyre határozottabbá váltak.

„Először nem is láttam a gyerekeket. Azt hittem, vége a világnak, én ezt az órát nem tudom megtartani. Aztán, amikor az első padban az a kislány rám mosolygott, és szinte a szemébe bátorított, magamra találtam.” (II.

121. F.)

Az első tanítási élmény komoly hatással volt a csoport egészére. Ekkor kezdték élvezni a pedagógiai problémák megbeszélését, s a szimulált helyzetek megkívánta szerepjátékba belejátszottak a gyakorlati iskolai életből ellesett problémamegoldási metódusok. A megbeszélések során tudatosítottuk, hogy a helyesnek ítélt szerepelemekben milyen tanári minta követésének igénye (nem tudatos vagy esetleg tudatos) fedezhető fel.

Ezt követően egy hónappal került sor újólapon a szociometriai vizsgálatra. A 12. sz. tanárjelölt, aki már első évtől kezdve központi szerepet játszott, méginkább megerősítette státusát, az előbb említett tanítási élmény s az ezt követő megbeszélés eredményeképpen. A csoporttársak 57%-a őt érzi kompetensnek a pedagógiai kérdések, problémaszituációk megoldásában, véleményét nemcsak elfogadják, hanem követni is próbálják.

Csoportunk negyedéves korára zárt, összefüggő alakzatot alkot. A szoros kapcsolódású központ mellett ketten vannak perifériusabb helyzetben. Csoporttól való különállásuk indoka: magánéletük alakulása miatt kevésbé tudnak részt venni a közös élményt nyújtó gyakorlatokon, foglalkozásokon. A csoport középpontjában lévő 5., 6., 12.sz. interakciós csoport képezi a 12 hallgató között az igazi összetartó erőt.

A csoporttagok egymásról alkotott véleményében a rokonszenvi társválasztás indítékai között valamennyi csoportban a pedagógiai kompetencia szerepelt legfontosabb motívumként.

A legkedvezőbb struktúra a negyedik csoportban alakult ki. A kölcsönösségi koefficiens (42,6) is mutatja ezt. Ugyanakkor a harmadik csoportnál ez rendkívül alacsony (16,5), és magas a viszonzatlan választások száma. A második csoport (magyar-orosz szakosok) jellemzője viszont, hogy csillag, ill. zárt négyzet alakú kapcsolódási csoportjai egymástól teljesen elszigetelve tevékenykednek.

Kontrollként a csoport életével összefüggő egyéb rokonszenvi választásokra is nyílt alkalmuk hallgatóinknak.³ Ennek tendenciái a következők. A csoport átstrukturálódása itt is megfigyelhető. Első évben a csoport interperszonális viszonyait jelző általános és pedagógiai töltésű választások nem esnek egybe. A

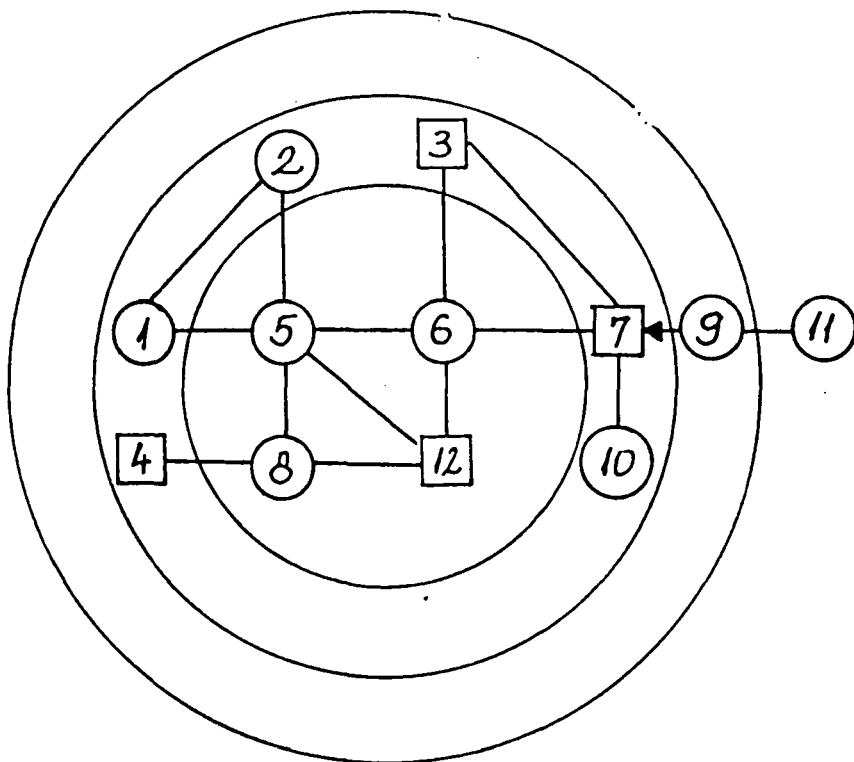
³ Kik azok a csoporttársai, akikre leginkább számíthat? Csoporttársai közül kit választana legszívesebben kirándulásra partnerül?

csoportszerkezet változásának dinamizmusa a pedagógiai beállítottság⁴ csoporttagok vezető szerepének elfogadottsága felé mutat. Ez egyes csoportokban úgy zajlott le, hogy harmadéves korukig nagyjából párhuzamosan, de egymás felé közelítve alakult a pedagógiai indíttatású rokonszenvi és az általános emberi – rokonszenvi választottság struktúrája. Negyedéves korokra viszont ez egy csoport kivételével egybeesett. A csoporttagok egymásról alkotott véleménye világosan jelezte a szerkezetváltozást. A csoport középpontjába a pedagógiai helyzetekben aktívan közreműködő, a pedagógiai hatás helyességét szem előtt tartó tanárjelöltek kerültek. Önálló véleményük értéktartalma utalt egyre szilárdabbá váló pedagógiai beállítódásukra, hivatáshoz való kötődésük jellemzőire. Problémaérzékenységüket tekintve, originalitásra törekvésük alapján mintául szolgáltak társaiknak.

4. ábra.

Kölcsönös kapcsolatok
(IV. évf. reál)

⁴ A pedagógiai beállítottságú csoportközponttal bíró tanulmányi közösségek összetartozás-érzése is erőteljesebb, ugyanakkor kisugárzó hatásuk is jelentős. (Kollégiumi közösségek irányában pl.)

A pedagógus magatartást elemző foglalkozásokon a felidézett tanári mintákban⁵ felfedezték azokat az értékeket, amelyek a tanítványokra nagy hatást gyakorló pedagógus egyéniségek jellemzője. E tekintetben is fejlődést figyelhettünk meg. A tanárjelöltek viszonya tanári mintáikhoz egyre reálisabb lett. Kezdeti mintakövetési elképzeléseik a csoportban kialakult pedagógiai eszmecserék, viták, szituációjátékok és nem utolsósorban a csoport pedagógiai középpontjában levő tanárjelöltek véleményének hatására egyre inkább egy olyan modell⁶ – alakot öltöttek, amelyek elemei fellelhetőek voltak a kísérleti mikrohelyzetek megoldásában és gyakorló tanításaik során a különböző pedagógus szerepekkel való azonosulásuk folyamatában.

A tanári minták elemzése és a tanárjelöltek egyéni nevelési stílusának összevetése határozottan segítette pedagógus hivatáshoz való kötődésüket. E kötődés emocionális alapokon nyugodott (a kedvenc tanár alakjának felidézése), de egyre inkább előtérbe került az intellektuális és értéktudati oldal. Pedagógus hivatással kapcsolatos értéktételezéseik a maradandó értékek körére (pl. gyermekszeretet, tudás, módszertani kulturáltság), továbbá a pedagógus szerepből következő személyiségtulajdonságokra vonatkoztak (pl. empátia). A következőkben a tanárjelöltek által bemutatott pedagógus minták és nevelői próbálkozásaik közötti összefüggést mutatjuk be.

A tanári minta és a hallgatói nevelési stíluselemei közötti összefüggés

<i>preferált tanári mintaelemek</i>	<i>hallgatók nevelési stílusának jellemzői</i>
meleg, megengedő nevelési stílus	empatikus útkeresés
kreatív, flexibilis megoldások	fluencia, szentivitás
hatékony, egyéni ötletek alkalmazása	eredetiségre törekvés
céltudatos tevékenység	határozott következmény-tudat
kissé merev, de korrekt megoldások	szabályokhoz, tanult formákhoz való ragaszkodás

Megjegyzés: a bemutatott összefüggések az adott csoportokra érvényesek. A tanári minta és a tanárjelölt nevelési stílusának összehasonlítása a legjellemzőbb jegyek alapján készült.

⁵ A tanári minta értelmezésünkben a pedagógus magatartás azon elemeinek összessége, amelyben kifejeződnek a hivatásbeli sajátosságok, s amely a példaadás erejével bír.

⁶ A pedagógus modell mintaelemek összessége, amelyben benne foglaltatnak a modellt követni kívánó egyéniség alapvető személyiségdiszpozíciói is.

Összegezve pedagógiai gyakorlatunk számára az alábbiakat fogalmazhatjuk meg.

1. A tanulmányi csoportok interperszonális kapcsolatainak megismerése alapvető feltétele a hivatásalakító tevékenységek hatékony megvalósításának.
2. A pedagógiai élmények kedvezően befolyásolják a csoportkohéziót, tehát fontos a pedagógiai érzékenységet fejlesztő élmények biztosítása.
3. Az előzetes pedagógiai élmények, tanári minták hatásának tudatosításában is nagy szerepe van a megfelelő pedagógiai látásmóddal, érzékenységgel bíró „csoportmag”-nak.
4. A pedagógiai beállítottságú csoportközponttal bíró tanulmányi közösségek összetartozás-érzése is erőteljesebb, ugyanakkor kisugárzó hatásuk is jelentős. (Kollégiumi közösségek irányában pl.)
5. A pedagógiai tevékenység sugallta feladathelyzetekben kialakult magatartás meghatározója az egyén választottságának és a csoportlétkör milyenségének.
6. A pedagógiai kooperatív tevékenység gyakorlására azok a csoportok képesek igazán, amelyeknél a pedagógiai választottság és az általános emberi rokonszenvi választottság egybeesik.

IRODALOM

- RITÓÓK P.-né., 1972. *A pályaválasztási döntés helye az életpálya alakításában.* In: Tanulmányok a pályaválasztás köréből. OPOTI Bp.
- RÓKUSFALVY P. et alii, 1981. *Pedagógus személyiség és tanárképzés.* Tankönyvkiadó, Bp.
- SZILÁGYI K., 1987. *Pedagógusnak készülni.* Pályaválasztás 1. sz. 29-34. p.
- VASTAGH Z., 1980. *Mikrocsoportok az iskolai osztályokban.* Akadémiai Kiadó, Bp.
- VASTAGH Z. et alii, 1987. *Pedagógiai szituációk a Tanárképzésben.* Tankönyvkiadó, Bp.
- VÖLGYESY P., 1976. *A pályaválasztási döntés előkészítése.* Tankönyvkiadó, Bp.
- ZAKAR A., 1985. *A gimnáziumi tanulók pályaeorientációjának személyiségi tényezői.* Kandidátusi értekezés. Kézirat. Szeged.

INTERPERSONALLE BEZIEHUNGEN VON LEHRAMTSKADIDATEN ALS HILFSFAKTOREN IN VERBINDUNG ZUM BERUF

ALICE DOMBI

Die Autorin untersucht die interpersonellen Beziehungen in den Studiengruppen der Pädagogischen Hochschule „Gyula Juhász”. Die Beziehungen werden mit Blick auf die pädagogische Schichtung und auf die Eigentümlichkeiten der Nachfolge des Lehrers als Vorbildes analysiert. Ihre Feststellungen beziehen sich auf das Niveau der Mitarbeit der Lehramtskandidaten in der Lösung von pädagogischen Problemen, auf die pädagogische Mentalität, die die Atmosphäre in den Studiengruppen günstig beeinflusst, auf die Eigenarten der Partnerwahl in der pädagogischen Tätigkeit und auf die Bereitschaft zu der Zusammenarbeit.